

Gratis e-book

Wouter van der Schaaf

THUIS ZITTERS

Van alle kanten belicht

pica

Deze uitgave wordt je aangeboden door Uitgeverij Pica.

Wouter van der Schaaf
Thuiszitters. Van alle kanten belicht.

Omslag en binnenwerk: Mat-Zet bv, Soest
Copyright © 2018: Wouter van der Schaaf, Bussum
Foto's: foto voor inleiding: maxpixel.freegreatpicture.com; overige foto's Pixabay.com.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

www.uitgeverijpica.nl

Inhoud

Inleiding

De school

Het samenwerkingsverband

Lokaal beleid

De thuiszitter

De helper

De ouder

De kinder- en jeugdpsychiater

De ambulante begeleider

Thuiszitters: slot

Inleiding

De reis van deze verhalen over thuiszitters begon voor mij op de plaats waar een thuiszitter zich thuis zou moeten voelen: de school. Maar voor te veel kinderen en jongvolwassenen is dit een plek waar zij zich helemaal niet prettig voelen. Te veel onrust en onzekerheid, te veel spanning, te weinig veiligheid en vertrouwdeheid. De school zoals hij nu is, blijkt niet passend voor iedere leerling.

Zo maakte ik mijn tocht langs mensen en instanties die te maken hebben met thuiszitters – een tocht die ook veel van de thuiszitters maken. Dat blijkt in de praktijk geen geringe opgave. ‘Voordat een diagnose eenmaal gesteld is zijn we zo een paar maanden verder,’ zei een van mijn gesprekspartners. ‘En dan moet je nog maar hopen dat het de goede diagnose is,’ voegde de moeder van een thuiszitter daaraan toe.

Mijn tocht leidde van de school naar het samenwerkingsverband, en vandaar naar de plaatselijke onderwijsautoriteiten en leerplichtambtenaren. Iedereen werkt met grote inzet en zoekt naar de juiste antwoorden, en een plek in de klas. Het advies voor een volgend gesprek luidde vervolgens: ‘Ga eens praten met een jongere die jaren thuis heeft gezeten en luister naar haar verhaal.’ Dit verhaal was ontroerend en ontluisterend. Het betrof een jonge vrouw uit Den Haag voor wie school een aantal jaren terug een ‘no go’ was. Voor wie er geen oplossing kwam, jaren achtereen – tot zij uiteindelijk zelf alle hindernissen wist te overwinnen. Van deze voormalige thuiszitter was het een kleine stap naar de moeder van een thuiszitter. Haar verhaal is er een van veel wachten op uitkomsten en uitslagen; van zelf initiatief nemen en zelf zoeken naar oplossingen. Altijd klaar staan en voorbereid zijn op weer een mogelijke tegenvaller.

Zijn de wereld van het onderwijs en de wereld van de zorg wel ‘compatible’?

Zijn de wereld van het onderwijs en de wereld van de zorg wel ‘compatible’? Het was een vraag die telkens terugkwam. Dus kwam het advies in die wereld van de zorg te stappen. Het bracht mij bij hoogleraar Wouter Staal, expert op het gebied van kinder- en jeugdpsychiatrie, werkzaam in Leiden. Ook hij beschreef de lange routes en betoogde dat een overheid die wil veranderen een extra investering moet doen in plaats van te bezuinigen. Geld is en blijft een cruciale factor in het hele verhaal, ook het zijne. ‘Maar je moet zeker ook eens gaan praten met twee ambulante begeleiders in Nijmegen. Hun verhaal uit de praktijk verheldert.’

En zo ontstond een beeld van veelzijdigheid, vanuit en over thuiszitters. Een beeld van mensen die ieder vanuit hun eigen discipline en ervaring, met volle overtuiging en inzet hun bijdrage leveren om kinderen een passende en veilige plek op school te bieden. Die zich steeds weer inspinnen te midden van structuren, systemen, opvattingen, vereisten en targets; kortom, binnen een samenleving waar zonder uitzondering hoge verwachtingen het klimaat bepalen.

Het was een rondreis, een zoektocht die leidde tot het optekenen van observaties, opinies, klachten en wensen. Ik hoop dat deze publicatie een bijdrage levert aan het verhelderen en verbeteren van de positie van de thuiszitter.

Wouter van der Schaaf
Bussum, januari 2018

De school

Waar kan een verhaal over thuiszitters beter beginnen dan bij de school: de plek waar deze jongeren eigenlijk thuishoren, maar niet aanwezig zijn? Ik kies als startpunt voor De Apollo. Het is geen willekeurige keuze, deze vo-school in Amsterdam. Het is een school met een bijzondere populatie, van leerlingen die in het regulier voortgezet onderwijs moeilijk een plek kunnen vinden. Ook heeft de school veel te maken met leerlingen die langere tijd niet naar school komen en daarmee in de categorie thuiszitters vallen.

‘Onze school heeft op dit moment twee thuiszitters,’ zegt Charlotte Gabel, zorgcoördinator van De Apollo. ‘Beide leerlingen zijn inmiddels zo’n tien maanden thuis, zonder dat wij daar veel aan kunnen doen. Hoe graag we dat ook zouden willen. Wij vinden het onze taak en plicht als school om goed te zorgen voor de leerlingen die bij ons staan ingeschreven. Sterker, wij hebben officieel de zorgplicht voor die leerlingen. Maar wij beschikken niet over de instrumenten om die zorgplicht op een effectieve manier invulling te geven, om die zorgplicht af te dwingen.’

Charlotte geeft een voorbeeld. ‘Wij vinden dat een van de leerlingen hier op dit moment op school zou moeten zijn. Hij is zestien jaar. Dat zou geen probleem moeten opleveren. Maar onlangs heeft de kinderrechter de uitspraak gedaan dat deze leerling niet verplicht kan worden naar school te komen. Die uitspraak is voor ons een fikse tegenvaller. Maar wij kunnen er niets tegen doen. Simpelweg omdat we geen greep hebben op de instanties en de gremia die zich om ons heen bevinden. Geen greep, maar wel worden wij erop afgerekend. Wij zijn als school zeer goed toegerust om deze leerling adequaat op te vangen, maar andere factoren buiten ons om bepalen dat hij niet komt.’

Het is een uiting van frustratie die vaker bij scholen valt te horen. De ergernis – zacht uitgedrukt – over de traagheid van alle systemen en instellingen die inspraak hebben over de thuiszitter. En dat zijn er veel, zo blijkt. Het is een wirwar van betrokkenen en verantwoordelijken, vanuit de zorg en het onderwijs. Voeg daarbij de rechterlijke macht en jeugdinstanties, en voor je het weet heb je een fikse groep om tafel om te praten over die ene leerling die geen leerling is.

Voor je het weet heb je een fikse groep om tafel om te praten over die ene leerling die geen leerling is.

‘Daarbuiten is een moeras,’ zegt Gerda Heringa, de directeur van De Apollo. ‘En in dat moeras wijst iedereen naar iedereen, maar gebeurt te weinig.’ Charlotte vult aan: ‘Iedereen in het proces maakt een terugtrekkende beweging. Er is een beweging terug naar de kerntaken. En dat is logisch, want er moet meer gedaan worden met minder mensen. Dat geldt over de hele breedte. Zo zijn er bijvoorbeeld minder leerplichtambtenaren, dus is er ook minder toezicht en dus een grotere kans op uitval.’ Beiden uiten het vermoeden dat het aantal thuiszitters toeneemt, ondanks plannen en protocollen om dit aantal juist terug te dringen.

‘Vanuit het perspectief van de school valt mij niet alleen op dat een grote groep mensen vanuit allerlei disciplines bezig is met de thuiszitters. Dat is ook niet mijn frustratie. Wat werkelijk frustrerend is, is dat al die bijeenkomsten een soort tredmolen zijn. Er wordt heel veel benoemd en nog eens een keer benoemd. Een eindeloze herhaling van zetten. En maar al te vaak zonder dat er wezenlijke vooruitgang wordt geboekt. We zien de wachtlijsten groeien, waardoor de komst naar school nog eens extra vertraging oploopt. We zien ook een wildgroei aan consulenten en coördinatoren, die er niet toe bijdraagt dat leerlingen sneller weer naar school komen.’

Een instantie waarover Gerda en Charlotte wél positief zijn gestemd, is het Samenwerkingsverband VO voor Amsterdam en Diemen. De basisondersteuning is goed te noemen. ‘En het samenwerkingsverband probeert de signalen serieus te nemen. Maar ook hier voelen wij een soort collectieve boosheid over het falen van het totaal. Dat we kennelijk niet in staat zijn snel en slagvaardig te handelen en op die manier het thuiszitten sterk terug te dringen.’

Dat terwijl de school wel degelijk maatwerk kan leveren, en meer. De school is er klaar voor de leerlingen op te vangen binnen het nieuwe stelsel van passend onderwijs. ‘We zouden maar al te graag aan onze opdracht voldoen, maar er valt voor ons maar heel weinig buiten de lijnen te krijten. Daartoe beschikken we niet over voldoende mogelijkheden. We voelen ons gedrongen in een afwachtende houding,’ zegt Charlotte. ‘Het zou mij een lief ding zijn wanneer we aan de zorgplicht ook een zorgrecht zouden verbinden. Dat zou ons misschien de mogelijkheden bieden om onze opdracht volledig waar te maken.’

Het is stil in de school als we ons gesprek afronden. Met trots meldt Gerda nog het hoge slagingspercentage van de leerlingen en de lage afwezigheidscijfers van de school. ‘Dat zijn altijd prettige verhalen om te vertellen,’ zegt zij.

Met wie zou ik naar haar mening een volgend gesprek moeten voeren over thuiszitters? ‘Mijn advies zou zijn om te gaan praten met de directeur van het Samenwerkingsverband VO in deze regio. Om een goed beeld te krijgen. Niet van aantallen, maar van de complexiteit gezien vanuit het samenwerkingsverband.’

Op naar Amsterdam-Noord.

Het samenwerkingsverband

Het kantoor van het Samenwerkingsverband VO Amsterdam-Diemen ligt op 10 minuten wandelen van de pont over het IJ. Een serie verlaten klaslokalen omgebouwd tot kantoorruimte. ‘Het lekt hier en daar, maar de ligging is prachtig,’ zegt de recent benoemde directeur-bestuurder Ariëlle de Ruijter. ‘Heel Amsterdam wandelt en fietst langs de ramen.’ Maar het aantal gebreken aan het gebouw is te groot. ‘Lang zullen we hier niet meer blijven,’ zegt zij.

Ariëlle werkte oorspronkelijk niet in het onderwijs maar in de kinder- en jeugdpsychiatrie. ‘Dat betekende na mijn benoeming in maart 2017 dat ik mij intensief moest inwerken. Maar dat ik van buiten kwam, bood ook de mogelijkheid om met een andere blik naar ons werk en onze opdracht als samenwerkingsverband te kijken. Inclusief onze positie binnen het ingewikkelde web. En een belangrijk thema binnen het bieden van passend onderwijs vormde de aanpak van de thuiszitters. Overigens, ik ben niet zo gelukkig met dat woord “thuiszitter”. Heel veel kinderen zitten helemaal niet thuis, maar zijn ergens op straat bezig met wat dan ook. Om maar even de diversiteit van de groep aan te duiden.’

Vanuit school weten we zo weinig van ‘thuis’, van de leefomstandigheden en de woonomgeving van de leerling.

‘Een van mijn eerste vragen als nieuwe directeur was of “de school” – en dan bedoel ik de mentor of de leraar – fysiek naar het huis van de leerling toe gaat. Bij de leerling op bezoek. En mij bleek dat dat niet of nauwelijks meer gebeurt. Zeker, er zijn heel veel valide en legitieme redenen, maar naar mijn idee kan het stelselmatig op bezoek gaan bij een leerling een bijdrage betekenen bij het voorkómen van thuis zitten. En hierover doorvragend en verder denkend maak ik mij zorgen dat we vanuit school zo weinig van ‘thuis’ weten, van de leefomstandigheden en de woonomgeving van de leerling. Naar mijn idee zou het zou goed zijn om daar in te investeren. Ik weet dat het een fikse tijdsinvestering vraagt, maar het is zeker de inspanning waard.

Op dit moment stuurt de gemeente Amsterdam erg op ouderbetrokkenheid, maar dat is niet afdoende. Het kan werken als een U-bochtconstructie. We moeten ons realiseren dat sommige families al generatie op generatie negatieve ervaringen hebben met het onderwijs. Ook uit die situatie zijn sommige thuiszitters afkomstig.’

Op de vraag over de mogelijkheden om ‘maatwerk’ en ‘regelgeving’ te laten samengaan, zegt Ariëlle: ‘We kennen in Amsterdam prachtige projecten als “Street Pro”, “Back on Track” en de “Urban Football School”. Mooie initiatieven die erin slagen kinderen uit hun huis te halen. Een belangrijke eerste stap richting het onderwijs. Deze initiatieven zijn wel degelijk schoolactiviteiten, maar formeel geen onderwijs omdat zij niet aan allerlei eisen voldoen. Dus mooi maatwerk, maar niet in lijn met de onderwijsregelgeving.

Maar wij worden beoordeeld op *onderwijs*. En zo zijn er meer voorbeelden waarbij wel maatwerk bestaat maar dan zo dat het niet past binnen de vigerende regelgeving. Dus kwamen we op het idee om te werken met “regelvrije ruimte”. Zoeken naar mogelijkheden, waarbij we ook de nodige vrijheid kunnen benutten. Dat is absoluut nodig om vooruitgang te boeken. Maar dan moeten we als alle betrokken partijen wel de wil en de moed hebben om die stappen te zetten.’

Er wordt vanuit de politiek fikse druk uitgeoefend met betrekking tot het thema thuiszitters.

Er wordt vanuit de politiek fikse druk uitgeoefend met betrekking tot het thema thuiszitters. Voormalig kinderombudsman Marc Dullaert timmert aan de weg als aanjager en doet ferme uitspraken die de druk vanuit de politiek nog extra verhogen, zo erkent Ariëlle: ‘Zeker waar. En we doen alles wat we binnen onze mogelijkheden kunnen doen. Op dit moment kennen we hier in Amsterdam een veelvormige aanpak. Maar liefst zestien grote programma’s worden uitgevoerd. Allemaal gericht op de thuiszitters. Wellicht te veel, en te veel tegelijk, vooral ook omdat het allemaal zeer operationeel ingestoken activiteiten zijn. Ik heb voorgesteld het aantal te verminderen, stap voor stap successen te boeken en dan verder te gaan met de programma’s die zeer goed werken. Dat geeft de mogelijkheid om gericht en succesvoller te werken.’

‘Zo hebben we de positie van thuiszitters uiteraard hoog op de agenda staan in diverse overleggen. Alles bij elkaar leverde dat het inzicht dat we in Amsterdam continu te maken hebben met grofweg 150 thuiszitters in het vo. Kinderen gaan van de lijst af omdat ze weer naar school gaan, en anderen komen erbij. En ik trek nog een conclusie, namelijk dat de scholen een zeer goed inzicht hebben in de casuïstiek én veel inspanning plegen de leerlingen binnen de schoolmuren te krijgen.’

Amsterdam kent van alle 41.000 leerlingen in het vo dus ongeveer 150 thuiszitters. ‘Ik schat in dat van de 1500 consulten die we jaarlijks aan scholen geven ongeveer 50 procent van de tijd wordt geïnvesteerd in thuiszitters. Het gaat om een fikse inspanning. Met daarbij altijd de vraag of het onderwijs zélf in elk stadium de beslissende bijdrage kan leveren om die leerlingen binnen school te brengen en te behouden. Dat is namelijk lang niet altijd het geval. En met een dergelijk grote tijdsinvestering is ook de vraag gerechtigd of die enorme inspanning ten koste gaat van andere groepen en leerlingen die ook aandacht vereisen en verdienen. Niet een aangename vraag, maar wel een die gesteld moet worden.’

Vanuit het perspectief van het samenwerkingsverband wil Ariëlle nadrukkelijk opgemerkt hebben dat het geweldig is dat 99,6 procent van alle vo-leerlingen in de hoofdstad wél naar school gaat. En ook ‘dat het onderwijs in Amsterdam kan garanderen dat alle thuiszittende leerlingen zeker binnen drie maanden een plek in een school hebben. De gemeente Amsterdam is zeer doortastend en flexibel.’

Zorg en onderwijs dragen een gezamenlijke verantwoordelijkheid, maar beide kennen een eigen ontwikkeling, cultuur, achtergrond en financieringsmodel. ‘De school zegt dat het onderwijs leidend is en de mensen van de zorg vinden de ouders leidend. Het onderwijs richt zich op veiligheid op school en het behalen van een diploma; de zorg op de behandeling, het gezin, waarbij ik constateer dat maar al te vaak het onderwijs uit het zicht verdwijnt. Maar ik maak deze opmerkingen in alle bescheidenheid. Ik werk hier nog te kort om daar een heel stellige mening over te hebben.’

Ariëlle onderstreept dat er veel valt te doen aan de preventie van thuiszitten. ‘Ik noemde al het huisbezoek. Niet wanneer het mis is gegaan, maar om een relatie op te bouwen, mocht een kind een keer niet op school verschijnen. Maar het gaat om meer. Neem bijvoorbeeld de versterking van de sociale cohesie in een brugklas. Daarvan is wetenschappelijk aangetoond dat dit verzuim en thuiszitten de jaren daarna voorkomt. Ervoor zorgen dat leerlingen niet buiten de boot vallen. Maar er zijn ook initiatieven als J.I.M., Jouw Ingebrachte Mentor. Allemaal mogelijkheden om op dit terrein vooruitgang te boeken.’

Thuiszitten is complex; de kennis en de inspanningen van zorg, onderwijs en leerplicht schieten nog tekort en werken nog niet effectief samen.

Samenvattend? De druk is groot. De verwachtingen navenant. De investeringen zijn enorm van vele kanten. Maar dat alles geeft nog niet altijd helderheid. Thuiszitten is complex; de kennis en de inspanningen van zorg, onderwijs en leerplicht schieten nog tekort en werken nog niet effectief samen. ‘Maar ook het sturen op vermindering van het *aantal* thuiszitters leidt tot de verkeerde maatregelen. Laten we ze eerst goed in beeld krijgen, een goede inhoudelijke analyse maken en voor elke “soort” thuiszitter een goede inhoudelijke aanpak ontwikkelen, op basis van wetenschappelijke onderbouwing. Nu slaan we als een wilde om ons heen.’

¹ Deze naam is gefingeerd.

Wie moet volgens Ariëlle mijn volgende gesprekspartner zijn? ‘Ga beslist eens praten met de leerplichtambtenaren. Zij kunnen je meer inzicht geven vanuit hun perspectief.’ Van Amsterdam Noord naar het centrum van de stad.

Lokaal beleid

‘Hier in Amsterdam staat de problematiek van de thuiszitter hoog op de prioriteitenlijst. Dat is al langer zo en we boeken fikse vooruitgang. Betere afstemming, intensievere samenwerking, samenstelling van de “doorbraakgroep”, het thuiszitterspact: allemaal initiatieven om het aantal thuiszitters terug te dringen, te werken aan preventie en te zorgen voor een vroegtijdige signalering.’

Tinka Munninghoff en Michael Etel zijn allebei werkzaam bij de dienst Onderwijs van de gemeente Amsterdam. Zij hebben veel ervaring met en overzicht van wat in de stad gebeurt op het gebied van verzuim, uitval en thuiszitten. De gemeente Amsterdam wil een zo duidelijk mogelijk beeld hebben van wat er gebeurt met de leerplichtige leerlingen. En dus gaat het gesprek met hen direct van start met een controversieel onderwerp: de getallen.

Voor ons zijn thuiszitters álle niet-schoolgaande leerplichtigen.

Tinka vertelt: ‘Wij zijn hier in Amsterdam altijd heel eerlijk geweest met onze getallen. Wij gingen dus niet de zaken mooier afschilderen dan ze waren. Want voor ons zijn thuiszitters álle niet-schoolgaande leerplichtigen. En dan komen er als resultaat relatief hoge getallen uit. Want neem alleen al de 469 leerlingen die een vrijstelling krijgen. We hebben het dan over kinderen die officieel volgens de Gemeentelijke BasisAdministratie (GBA) in Amsterdam “wonen” maar feitelijk in het buitenland naar school gaan. Overigens, zo’n zes jaar geleden waren meer dan 1.200 leerlingen als niet-schoolgaande leerplichtigen geregistreerd. Dat is dan nog maar één klein onderdeel van de uitvoering van de regelgeving en de GBA. Maar zo’n getal moeten we natuurlijk wel opvoeren.’ Michael en Tinka benadrukken dat Amsterdam uitgaat van de filosofie van ‘aantonen en uitleggen’. Het gaat daarbij niet om het getal zelf, maar om de vraag hoé het getal tot stand is gekomen.

Nog wat getallen. Amsterdam kent zo’n honderd leerplichtambtenaren. Dan zijn er nog zo’n zeventien leerplichtassistenten die op huisbezoek gaan. Tel daar ook nog eens de leerplichtconsulenten bij en de gemeente heeft een fikse groep mensen, verdeeld over zes teams, die dicht bij de burger werken en de scholen bijstaan.

‘Voor hen en voor ons als lokale beleidsmakers is leerplicht meer dan alleen handhaven. We zetten stevig in op preventie, op vroegtijdige signalering. De thuiszitters treffen we overigens vooral aan in het voortgezet onderwijs. Het vo hebben we veel beter in beeld dan het mbo. Dat is voor ons nog te veel een “black box”, een gebied waar we geen zicht op hebben.’ Hierbij merken ze op dat het po kampt met een aantal ‘gangzitters’: leerlingen die wel aanwezig zijn maar om allerlei redenen niet meer meedoen met de lessen.

Juist door snel en vroegtijdig signaleren is het mogelijk om handelend op te treden.

‘Overigens, in het vo zien we positieve ontwikkelingen omdat de consulenten erbovenop zitten,’ zegt Michael. Dat is ook mogelijk geworden omdat de systematiek van het melden van aan- en afwezigheid is versterkt. Juist door snel en vroegtijdig signaleren is het mogelijk om handelend op te treden. ‘Het is belangrijk om “aan de voorkant” te zitten. Schoolartsen spelen een rol. Preventie door goede samenwerking in de driehoek school – zorg – leerplichtambtenaar.’

Het idee is dat in dat proces ‘zorg’ pas handelt als er een hulpvraag is achterhaald, zeggen beiden. Ze zien dat bij de GGZ een nieuwe ontwikkeling gaande is, waarbij ervan wordt uitgegaan dat het naar school gaan net zo belangrijk is als de behandeling. ‘Dit is een permanent proces in ontwikkeling. We houden elkaar scherp.’

Nog even terug naar de getallen. ‘Wanneer we alles in ogenschouw nemen, dan zien we in Amsterdam zo’n 200 thuiszitters,’ zegt Tinka. ‘En daar moeten we dan direct bij zeggen dat dit getal een meting is over het hele jaar. Met andere woorden, kinderen die voor kortere of langere tijd thuis zitten. We kunnen zeggen dat elke dag in Amsterdam zo’n veertig kinderen “thuis zitten”.’ En hoe zit het dan met het inmiddels beruchte getal van 15.000 thuiszitters waarover in de Nederlandse media wordt gerept, door onder anderen Marc Dullaert? ‘Dat is echt onzin,’ zegt Tinka vol overtuiging. ‘Ten eerste omdat het een optelsom is over een heel jaar en ten tweede omdat het inclusief de erkende vrijstellingen is. En daar vallen ook die ruim vierhonderd Amsterdamse kinderen bij die elders in de wereld onderwijs volgen, waar ik al eerder over sprak.’

Maar zeker is ook dat Marc Dullaert met zijn op de publiciteit gerichte initiatieven zorgde voor enorm veel aandacht in de politiek. Zijn grote verdienste is dat hij wees op de urgentie van de thuiszitters. Overigens zijn beiden het oneens met Dullaerts bewering dat de leerplichtambtenaar de vrijstellingsbrief wel “erg los in de achterzak” zou hebben. ‘Dat is totaal niet aan de orde.’

Wat naar hun mening in de berichtgeving onvoldoende naar voren kwam, was de weerbarstigheid van de materie. ‘We hebben voortdurend te maken met een lastige uitvoering van de regelgeving,’ zegt Michael. ‘Procedures die enorm veel tijdsinvestering eisen.’ Hij geeft het voorbeeld van een Braziliaans meisje van 16 dat zonder geldige papieren in Nederland woont. Zij neemt wel leerplichtig deel aan het mbo-onderwijs, maar kan nergens stage lopen om verzekeringstechnische redenen. ‘En dit is dan nog een vrij eenvoudig voorbeeld, waar wel drie van onze mensen lang op hebben gewerkt om tot een bevredigende oplossing komen.’

Heel vaak bevindt het kind zich in een totaal verstoord systeem, in een falende thuissituatie.

Amsterdam startte zeven jaar geleden het ‘doorbraakoverleg’. Twaalf instanties, waaronder de raad voor kindbescherming, gecertificeerde jeugdinstituten en hulpverleningsorganisaties, nemen hieraan deel. Vanuit die brede benadering is het de intentie elke leerling sowieso binnen drie maanden op een school geplaatst te krijgen. ‘En dat doel weten we vrij goed te realiseren,’ is Michaels conclusie. Waarbij hij dan meteen de kanttekening zet dat plaatsing van alle leerlingen in een onderwijsinstelling een illusie is. ‘Heel vaak bevindt het kind zich in een totaal verstoord systeem, in een falende thuissituatie. Alles wat zich dan rondom het kind afspeelt is negatief. Daar valt niet direct doorheen te breken.’

Michael en Tinka merken op dat de media bij ‘de thuiszitter’ vaak het beeld schetsen dat het hier vooral om autistische kinderen gaat. ‘Dat is een pertinente misvatting. Er zijn veel kinderen bij die angstproblemen hebben, kinderen die de hele dag blowen, nachten lang voor de computer zitten en gameverslaafd zijn. Zij vormen een niet te onderschatten aandeel. En dat is niet alleen in Amsterdam het geval.’

De kracht van het doorbraakoverleg ligt in de hechte samenwerking: bespreken, afspreken en elkaar aanspreken. Dat maakt het Amsterdamse overleg in hun ogen bijzonder. Maar anderzijds zien zij ook de stroperigheid in het proces. ‘De betrokken partijen zien elkaar maar een keer in de zes weken. Dat kan intensiever.’

Dit was een gesprek met het hart van lokaal beleid. ‘Maar je zou er goed aan doen eens met een thuiszitter zelf te praten,’ was het advies van Michael en Tinka. Dat bleek echter niet de makkelijkste opgave. Via een leraar in Rotterdam kon ik uiteindelijk Cathy spreken. ‘Fantastisch dat zij na heel wat jaren thuiszitten de weg naar school heeft gevonden,’ zei de leraar. Cathy en ik spraken af in Rotterdam Alexanderpolder.

De thuiszitter

‘Of het voorkomen had kunnen worden? Dat ik drie jaar thuis bleef en niet naar school ging? Dat vind ik een lastige vraag. Er waren heel veel dingen die toen speelden. En ze pakten allemaal negatief uit. Zaken rondom de school. Mijn eigen ontwikkeling. De kinderen om mij heen. De omgeving. Niets klopte. Maar uiteindelijk is het goed gekomen met mij.’ Cathy van der Molen¹ uit Rotterdam, inmiddels twintig, ging tussen haar dertiende en zestiende geen dag naar school. Dit is haar verhaal.

‘Weet je, ik ga nu op mijn twintigste niet terugwijzen naar momenten dat het fout ging en mensen beschuldigen van wat dan ook. Waarom ik dat niet doe? Er is altijd naar mij gewezen en dat ga ik niet terug doen. Ik heb dat verleden kunnen afsluiten en ga nu verder. Ik heb een hoop schooljaren gemist maar ga dat nu inhalen. Wil uiteindelijk gewoon mijn mbo-diploma niveau drie halen. Ik wil mijn eigen weg uitstippelen.’

Ik wilde niet en durfde niet naar school.

‘Mijn verhaal is redelijk bekend in mijn omgeving. Het begint met onzekerheid, teruggetrokkenheid. Mij niet thuis voelen in een groep. Mij buitengesloten voelen. Het begon al vroeg op de basisschool. Ik wilde niet en durfde niet naar school. Mijn moeder had de grootste moeite om mij elke dag weer naar school te krijgen. Want elke dag was een confrontatie met mijn tekortkomingen. Ik was al snel gediagnostiseerd als dyslectisch. Was als de dood dat ik voor de klas een leesbeurt zou krijgen. En dan wist ik dat ik voor de hele klas een woord als “hond” zou lezen als “eend”. En dat iedereen mij dan zou uitlachen. Toen mijn moeder hierover wat zei tegen de leraar kreeg zij te horen: “Maar mevrouw, elk kindje moet wel eens voor de klas staan. Dat moet ze leren.” Kortom, elke keer weer werd ik bevestigd in mijn onvermogen en werd het mij weer duidelijk: “ik kan het toch niet”.’

Elke dag was een confrontatie met mijn tekortkomingen.

‘Ik sloot me steeds meer af. Keek naar de grond om maar niet op te vallen. Kreeg lichamelijke klachten. Hyperventilatie. Buikpijn. Darmklachten. Veel huilen en niet slapen. Wat mij toen wellicht geholpen had? Ik had op de basisschool een goede tijd kunnen hebben als ik zekerder in mijn schoenen had gestaan. Dat ik niet bang hoefde te zijn onverwacht voor de klas geroepen te worden. Paniek sloeg bij mij toe bij alles wat onverwacht was, bij alles wat buiten de regelmaat viel. Ik heb zekerheid nodig over wat gaat komen. Maar al met al maakte ik de basisschool wel af. De Citotoets heb ik eigenlijk met opzet verknoeid. Hoe gek dat ook klinkt. Ik vond dat ik te dom was om nog naar school te gaan. En als ik dan toch moest, dan het liefst met kinderen die net als ik dom waren zodat ik daar wel mee om kon gaan. Mijn zelfbeeld was duidelijk: ik ben dom.’

‘Na de overgang naar het vmbo-basis ging het pas goed mis. Toen explodeerde alles tot veel grotere proporties. Ik werd onderzocht door artsen die zeiden dat het “tussen mijn oren” zat. Er was een arts die tegen mijn moeder en mij zei dat ik mij maar niet moest aanstellen. Zo stonden we even later buiten. En juist in het vo kwamen de onverwachte dingen nog veel vaker voor dan op de basisschool. En als de paniek bij mij toesloeg, kreeg ik te horen “jij moet maar veranderen. Veranderen hoort bij het leven.” Alweer een bevestiging dat de fout dus bij mij lag. En omdat ik dat bijna elke dag hoorde, geloofde ik dat ook na verloop van tijd. In dat eerste jaar namen de lichamelijke klachten alleen maar toe. Diarree, blaasontsteking, oor- en ook nog longontsteking. Ik was steeds vaker afwezig. Bij terugkeer kreeg ik een keer te horen “ben je er weer of ben je nog steeds ziek”. Het zijn van die zinnen die blijven hangen.’

¹ Deze naam is gefingeerd.

‘In het tweede schooljaar ben ik precies één dag naar school gegaan. Ik kon het niet aan. Alles was anders. Leerlingen, gebouw. Alles. Ik werd door angsten overmand. Durfde de straat niet meer op. Mijn moeder kon het niet meer opbrengen. Vanaf mijn vierde had zij elke dag die strijd gevoerd om mij naar school te krijgen. Nu was ze “op”. En de school? Die vertelde mijn moeder dat als ik niet naar school zou gaan, dat ik dan “dom” zou worden. Mijn ouders zochten psychiatrische hulp. Ik had lange gesprekken. Dat heeft mij enorm geholpen. Eindelijk niet meer die beschuldigende vinger.’

‘We brachten ook een bezoek aan de leerplichtambtenaar. Dat was geen succes. Ik ging erheen met mijn ouders. Hij zei: “Wil jij dat je vader de gevangenis in gaat door jou? Ze zijn verplicht jou naar school te laten gaan. Regels zijn regels.” Mijn ouders probeerden alles om begrip te kweken voor mijn situatie, maar helpen deed het niet.’

Mijn ouders probeerden alles om begrip te kweken voor mijn situatie, maar helpen deed het niet.

‘Ik bleef thuis. Ging nog wel elke week naar de psychiater. Kreeg kleine opdrachten. Werken aan mijn zelfvertrouwen. Eindelijk hoorde ik van iemand dat ik niet gek was; dat het niet per se aan mij ligt. De school belde wel regelmatig, maar dat was meer routine. Voor de boekhouding. Na drie jaar thuis ging ik werken bij het Kruidvat. Durfde weer. Raakte enigszins zelfverzekerd. En na weer drie jaar was ik zo ver dat ik weer naar school terug wilde. Want uiteindelijk ontdekte ik dat ik wel leergierig ben. Nu wil ik meer dan alleen werken, wil ik ontdekken en beter worden in wat ik doe. Ik zou wel filiaalmanager willen worden. Werken gaf mij dat doel. En dat is wat er in school ontbrak: een doel. Het was voor mij een ontdekking dat ik uiteindelijk wel scholing nodig had om verder te komen. Dat er ook een leven was buiten het Kruidvat en de AH. Nu wil ik graag werken in de zorg. Dat is mijn doel.’

‘Tegenwoordig komen er ouders met de vraag of ik eens met hun dochter wil praten. Om hun dochter te laten zien dat zij met haar verhaal niet alleen staat. Ik vind het mooi dat ik mijn ervaring dan met anderen kan delen, en zo iemand anders kan helpen. En op die manier misschien voorkómen dat die ander thuis komt te zitten. Dat “ik snap je” is precies wat die kinderen nodig hebben. Iemand die weet wat je nodig hebt. Een leeftijdgenoot of iemand met diezelfde ervaring.’

Dat “ik snap je” is precies wat die kinderen nodig hebben. Iemand die weet wat je nodig hebt.

‘Toch nog een opmerking of het te voorkomen was geweest. Als ik iemand was tegengekomen met geduld en tijd, misschien had ik dan anders kunnen denken; misschien had ik dan anders in mijn vel gezeten. Thuiszitten was voor mij een permanent tobben, een meisje met een vol hoofdje; dat altijd kwam met “ja maar” en “wat als”. Zonder de antwoorden te kunnen geven. Beroerde jaren waren het. Maar nu is er nieuwe hoop en toekomst.’

Met wie moet ik volgens Cathy gaan praten? ‘Er zijn zo in de loop der jaren veel mensen geweest waarmee ik in contact was toen ik thuiszat of werkte. Allemaal deden ze wat. Maar veel samenhang zag ik niet. Probeer eens iemand te vinden die echt helpt.’ Dit was een ruim advies met veel mogelijkheden. Een advies dat uitkwam bij José van Loo in Almere.

De helper

José van Loo uit Almere heeft vanuit haar eigen trainings- en adviesbureau de afgelopen acht jaar eindeloos veel ervaring opgebouwd met gezinnen die ontwricht en ontspoord raken. ‘Als ik een ding heb geleerd, dan is het wel dat je de problematiek van de thuiszittende leerling alleen maar kunt zien in de context van het gezin waarin hij opgroeit. En dat betekent dan ook dat je daar de oplossingen moet zoeken en vinden. Dat kan op allerlei manieren: het ene proces versterkt het andere. En onze rol daarbij is faciliterend.’

José kijkt daarbij of hulp mogelijk is via de Eigen Kracht Conferentie. ‘Zelf ben ik niet zo gelukkig met die naam. Eigenlijk geef ik de voorkeur aan de Engelstalige benaming “Family Group Conference”. Want daar gaat het om: een bijeenkomst van de groep rondom de leerling, rondom het kind, rondom het probleem dat ze vooral samen dienen op te lossen. De familie samen met de professionals en het netwerk om de familie heen.’

Het zijn dus niet per se altijd de professionals die oplossingen kunnen en moeten aandragen.

Het idee achter de Eigen Kracht Conferentie is dat de betrokkenen zelf richting aangeven. Dus niet de ene persoon geïsoleerd bekijken, maar zien als deel van een groter geheel. ‘Zo bleek onlangs dat de kerkgemeenschap een cruciale rol kon vervullen bij de ondersteuning van een gezin. Het netwerk slaagde erin zaken weer op de rails te krijgen, orde in de chaos te scheppen. Het zijn dus niet per se altijd de professionals die oplossingen kunnen en moeten aandragen. We realiseren ons steeds meer dat de professionals tijdelijk zijn en dat juist de familie en het sociale netwerk een permanente functie vervullen. En daar moeten dan ook de oplossingen vandaan komen.’ Die oplossingen komen volgens haar vooral in de vorm van praktisch ingerichte plannen. ‘De Eigen Kracht Conferentie helpt bij het geven van structuur, bij het ordenen. De kracht zit hem dan vooral in de gezamenlijkheid en zorgt ervoor dat de last niet alleen op de schouders van de ouders terecht komt. Want juist bij thuiszitters zien we dat het voor veel ouders bijna niet op te brengen is. Maak dus de kring groter. Verdeel de lasten.’

Hiermee raakt José een van de kernkwesties rondom de thuiszittende leerling: het doorbreken van de vicieuze cirkel. Dat blijkt voor veel ouders een onmogelijkheid. ‘Ik heb meermalen gezien dat ouders vergroeiden met het probleem. Dat het probleem een deel van hun dagelijks bestaan werd en zelfs dat zij daar de rechtvaardiging van hun dagelijks handelen aan ontleenden.’

De conferentieaanpak brengt met zich mee dat ook gezocht wordt naar oplossingen buiten de gebaande paden. ‘Het is zeker belangrijk om te durven krijten buiten de lijnen. Te werken aan een aanpak die past bij het kind en het gezin. Simpelweg omdat de uitkomst van de Eigen Kracht Conferentie voortkomt uit de oplossingen die de mensen zelf hebben bedacht. En die laat zich niet voorspellen. De oplossing hoort te passen bij de betrokkenen en niet andersom.’

De oplossing hoort te passen bij de betrokkenen en niet andersom.

José heeft de ervaring dat momenteel te veel wordt gewerkt aan de hand van ‘labels’. ‘Daarmee bedoel ik dat een diagnose wordt gesteld waarna een etiket wordt opgeplakt. En dat etiket, dat label, bepaalt dan de enige weg naar de oplossing. Juist dat “labelen” belemmert de weg naar vernieuwende oplossingen.’ Het benodigde maatwerk waar iedereen zo graag over spreekt, stuit in haar ogen vaak op regelgeving. Waarbij regelgeving uit de ene discipline haaks kan staan op die uit de andere discipline.

‘Met de Eigen Kracht Conferentie gaan we uit van wat ik zou willen noemen “een andere manier van denken”. Het is zeker niet een oplossing voor alle problemen. Zeker niet. En het is ook niet een “instrument” dat per se moet worden ingezet. Wat het wel is? Het is een wezenlijk andere manier van mensen serieus nemen. Daarbij gaan we uit van het geloof in mensen dat zij samen met anderen aan een oplossing kunnen werken. Cruciaal is dus de bereidheid om die andere manier van denken te aanvaarden. En dat geeft ruimte. In mijn ervaring van de afgelopen jaren heb ik een aantal malen meegemaakt dat de Eigen Kracht Conferentie niet het gehoopte resultaat opleverde. Er waren te veel obstakels. Maar dan nog kregen we allemaal – gezin, professionals en de omgeving – een beter beeld van het probleem. We hadden alles geprobeerd en dat op zich is ook waardevol.’

Er is een wezenlijk gevaar bij elke professional om de oplossing te zoeken binnen het door hem zelf vooraf getrokken spoor.

Zoals José telkens weer aangeeft gaat het om het goede samenspel van betrokkenen, elk met zijn eigen rol. Over de professionals heeft zij een kritische opmerking. ‘Er is een wezenlijk gevaar bij elke professional om de oplossing te zoeken binnen het door hem zelf vooraf getrokken spoor. Dat hoort bij de risico’s van het vak, waar een professional zich altijd bewust van moet zijn. Dat geldt natuurlijk ook voor mij. Dat risico komt voort uit het feit dat er een heel concrete vraag ligt waarvoor een antwoord nodig is. Er komen mensen met een vraag. En dan is het juist de kunst – en dat bedoel ik met die andere manier van denken – om die vraag vooral vanuit de eigen kracht, vanuit de Family Group te laten beantwoorden. Wat wij dus als professionals moeten doen, is een balans vinden tussen richting geven en faciliteren enerzijds en de betrokkenen zelf de oplossing doen vinden anderzijds.’

‘In de loop der jaren zie ik dat de Eigen Kracht Conferentie steeds complexer wordt. Dat komt vooral omdat we steeds meer inzien dat een vraagstuk niet simpelweg gelicht kan worden uit het totaal aan problemen waar het gezin mee worstelt. Vaak kleine behuizing, veel kinderen, zwakbegaafdheid. Juist die opstapelende vraag om een samenhangende aanpak.’

‘We zien dat de werelden van zorg en van onderwijs met elkaar vervlochten raken. Ze schuiven in elkaar. Dat betekent ook dat zij aan elkaar moeten wennen. Dat zij bestaande beelden van elkaar moeten bespreken en vooroordelen moeten doorbreken. Het mag niet zo zijn dat het kind in het gezin door allerlei systeemkwesties onvoldoende geholpen wordt. Maar dat zie ik nog al te vaak. Dat gebrek aan financiële middelen en menskracht zorgt voor vertraging in de hulp.’

Haar advies voor een volgend gesprek? ‘Ga eens praten met een ouder van een kind dat een aantal jaren thuis is geweest en met allerlei instanties in aanraking is geweest.’ Die opdracht voert mij naar Ede.

De ouder

‘Terugkijkend heb ik wel een kuub aan boeken gelezen en veel cursussen gevolgd in een poging te kunnen duiden wat dat dan is: autisme. Dagelijks zie ik dat het veel gevolgen heeft voor mijn kind. Dagelijks zie ik de forse kloof tussen zijn belevingswereld en de wereld waarin hij geacht wordt te functioneren. Dagelijks zie ik zijn enorme worsteling; zijn pogingen om te voldoen aan de ontelbaar vele onhaalbare verwachtingen. Aanvankelijk was Tom een opgewekt en vrolijk kind. In de loop der jaren stapelden de gevoelens van onmacht en frustratie zich in hem op.’

Hiermee snijdt Willeke van den Hoek, moeder van de zeventienjarige Tom, een van de belangrijkste vraagstukken aan waarmee iedere ouder van een kind met afwijkend gedrag worstelt: Wat is er werkelijk aan de hand met mijn kind, mijn zoon, dochter? Hoe kunnen ‘we’ – ouders en school – op een goede manier met hem omgaan? ‘Bij problemen krijg je met steeds meer professionals te maken, zowel in de zorg als in het onderwijs. En daarnaast openbaart zich een omvangrijk stelsel van wetten en regels, labels, wachtlijsten, aanvragen, systemen, rapportages, testen, bewijzen en vergoedingen.’

Bij problemen krijg je met steeds meer professionals te maken, zowel in de zorg als in het onderwijs.

Willeke geeft aan dat Toms opgroeiproces voor hen een permanente zoektocht was. ‘We hebben veel hulp gehad van geweldige mensen, zowel in het onderwijs als in de zorg. Waar we last van hadden, was dat professionals vaak denken te weten wat autisme “is” en daarmee hoe het verder “moet”. Ze worden daarin gesteerd door de regels en gewoonten. Door onze goede aansluiting bij Tom, wisten wij heel vaak ook: “dit gaat niet werken”. We stelden altijd een alternatief voor – vaak ongebruikelijk, maar wel praktisch. Veel mensen hadden de flexibiliteit om uiteindelijk mee te gaan in onze “outside-the-box-oplossingen”. Vaak moesten we flink veel vertellen en uitleggen, om mensen mee te krijgen.’

Daarmee komt Willeke tot een schokkende constatering: ‘Voortdurend bleek er de noodzaak tot eigen initiatief van ons als ouders. Ouders die niet steeds weer meesturen in het zoeken naar passende oplossingen, zien hun kind al snel afgeserveerd in een niet-passend hokje, of simpelweg uit de leerplicht. In ons geval was het op een gegeven moment bijvoorbeeld zo dat we, voor het verkrijgen van hulp op de basisschool, aankeken tegen een traject van zo’n twee jaar dat voornamelijk bestond uit wachtlijsten voor diagnose en aanvraag van een rugzakje. Onaanvaardbaar. Je kunt een kind van zes in een onhoudbare situatie geen twee jaar laten wachten op hulp. We gingen druk aan de slag met contacten van mensen, organiseren van versnellingen en betaalden het zelf. School hielp mee en samen klaarden we de klus – Tom kon op school blijven. Maar je weet dat het niet klopt; ouders die dit initiatief niet kunnen tonen, zijn “lost in the system”.’

Ouders die niet steeds weer meesturen in het zoeken naar passende oplossingen, zien hun kind al snel afgeserveerd.

‘Onze zoon is nu zeventien en heeft sinds zijn tiende niet binnen een reguliere school aan het onderwijs deelgenomen. Het is zeker niet zo dat hij niet leerbaar is. We kunnen ondertussen wel zeggen dat hij binnen geen enkel bestaand onderwijsaanbod past. Het heeft ons geraakt hoezeer onderwijs werkt met een systeem dat kinderen langs een aantal meetlatten legt en zo bepaalt in welk hokje ze thuishoren. Dit systeem heeft weinig meer te maken met de wens en motivatie van het kind en de ouders, en al helemaal niet met het maatwerk dat nodig is.’

Willeke heeft daarover het volgende op te merken: ‘Uit ervaring kan ik zeggen dat professionals eigenlijk altijd beginnen te redeneren vanuit het systeem. Ze hebben te maken met regelgeving, met gebruikelijke werkwijzen en met de kennis die ze hebben. Dit heeft tot gevolg dat een groep kinderen, waaronder onze Tom, steeds in een niet-passende situatie zitten. Als de situatie onhoudbaar wordt, worden ze doorgeschoven naar een volgende niet-passende situatie. Wat we nodig hebben is dat mensen vanuit een ander perspectief gaan kijken. Onze uitnodiging was altijd: kijk vanuit Tom (de leefwereld) wat nodig is en probeer dat mogelijk te maken. Dit vraagt soms bijzondere aanpassingen – mensen met lef durven dit te realiseren.’

Thuis bouwde Willeke met haar familie en met verschillende begeleiders voortdurend aan het contact met Tom. Dat vroeg veel, want het speelde zich grotendeels buiten het reguliere leven af. Toch is zij enthousiast hierover, want vanuit hun aansluiting bij Tom kon hij tot ontwikkeling komen. Eén op één werkte dit goed; in het gezin uiteraard veel moeilijker. Maar het was een start, die leidde tot meer mogelijkheden tot groei en participatie. ‘Wij zaten niet op het spoor van het forceren van Toms gedrag richting normaal. Wij werkten niet met medicatie en stuurden ook niet uitsluitend op het probleemloos door de dag komen. Bij ons kon het ontsporen, maar ontsporen leidt wel tot nieuwe sporen. Dit was niet altijd ook de zienswijze van de GGZ, maar voor ons was het de weg waar we het meest in geloofden.’

En zo ontwikkelde de schoolcarrière van Tom zich in een ritme van eindeloos veel overleg, extra hulp, zoeken naar maatwerk, opstarttrajecten, andere lesmethodes dan die in de school voorhanden waren. Reguliere scholen wisselen af met een dagbehandeling, naar thuis leren, weer een nieuwe school met een andere aanpak. Scholen met de vrijheid zich niet te fixeren op het prestatiegericht leren. Alles in een poging te komen tot een situatie waarin Tom de rust vond, het overzicht, de concentratie, het vermogen te plannen. Stapje voor stapje.

Traumatisch was het moment dat Tom, na hard werken vanuit de thuissituatie om een goede Cito-score te produceren, toch geweigerd werd voor de middelbare school. De school verklaarde zich al vóór de start handelingsverlegen.

Thuiszittende kinderen vormen een fikse belasting voor de thuisomgeving.

Thuiszittende kinderen vormen een fikse belasting voor de thuisomgeving. ‘Dat is ook zo. Psychiaters hebben al een paar keer gezegd: “Dit is voor jullie niet op te brengen. Je moet je zoon laten opnemen.” Wij vinden het een oplossing waarvan het middel erger is dan de kwaal.’

‘Ondertussen hebben we een prachtige mengvorm van onderwijs en zorg kunnen realiseren waar Tom zich veilig en welkom voelt en weer tot leren komt. We hebben geweldige medewerking van het Samenwerkingsverband en Tom is weer ingeschreven bij een reguliere school die één keer per week een leraar levert naar de kleinschalige locatie. Dit maatwerk vraagt ontschotting. De kosten zijn lager dan een opname.’

Willeke onderkent dat een ouder zich tot voorbij het redelijke kan binden. ‘Dat kan een valkuil zijn voor ouders. Zeker. Maar mijn drijfveer is dat ik mij niet alleen inzet voor Tom, onze zoon. Mijn drijfveer is om ook voor anderen handvatten te bieden en beweging te krijgen in het systeem.’

Haar advies voor een volgend gesprek? ‘Ik zou eens gaan praten met Wouter Staal. Hij is hoogleraar in Leiden, en is heel open-minded. Hij werkt als hoofdopleider bij Karakter, de grootste opleidingsorganisatie voor kinder- en jeugdpsychiaters in Nederland. Interessant om hem te spreken.’ Op naar Leiden.

De kinder- en jeugdpsychiater

Met gepaste trots meldt de Universiteit van Leiden dit jaar dat Wouter Staal is benoemd tot bijzonder hoogleraar aan het instituut Pedagogische Wetenschappen in Leiden. De Karakter-leerstoel is gericht op autismespectrumstoornissen (ASS). Daarmee haalt de universiteit een man met uitgesproken opvattingen binnen haar muren. ‘Als nationaal en internationaal erkend expert op het gebied van ASS houdt Staal zich bezig met fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek op het gebied van genetica, neuro-imaging en cognitieve studies. Staal is tevens hoofdopleider bij Karakter, de grootste opleidingsorganisatie voor kinder- en jeugdpsychiaters in Nederland,’ meldt de universiteit. Tijd voor een gesprek over thuiszitters vanuit het perspectief van de kinder- en jeugdpsychiatrie.

Zorg en onderwijs? Dat zijn twee gescheiden werelden. En het ergste is dat we dat zo ook hebben georganiseerd in Nederland.

‘Zorg en onderwijs? Dat zijn twee gescheiden werelden. En het ergste is dat we dat zo ook hebben georganiseerd in Nederland. Beginnend bij de top van de structuren. Bij de ministeries. Voor OCW en voor VWS. Met die situatie wordt het wel heel lastig om muren te doorbreken en bruggen te bouwen. We zien dat die scheiding zich vervolgens voltrekt op alle niveaus. Het is een fundamenteel probleem dat een ingrijpende aanpak vereist. Want we hebben te maken met deze scheiding bij elke situatie waarmee we worden geconfronteerd.’ Staal wil zich niet beperken tot een systeemanalyse maar komt tijdens het gesprek regelmatig terug op de praktische impact. ‘Neem bijvoorbeeld de techniek van de vergoedingen. Juist bij leerlingen voor wie regulier onderwijs lastig is, juist voor hen heb je flexibiliteit nodig. Maar die ontbreekt. Dus: het systeem bemoeilijkt in plaats van dat het faciliteert, dingen mogelijk maakt.’ Kijkend naar zijn eigen specifieke werkterrein van de kinder- en jeugdpsychiatrie merkt Staal op dat ‘we in de financiële krapte zitten, wat ons werk ook al niet makkelijker maakt’.

Volgens Staal staat het idee van bezuinigingen haaks op de gewenste ontwikkelingen en processen. ‘Aan de ene kant zien we de overheveling van verantwoordelijkheden naar de gemeentelijke overheden. Daar is op zich veel voor te zeggen, behalve wanneer daaruit vormen van rechtsongelijkheid voortkomen. En juist dát moet zich niet voordoen. Een tweede proces is de roep om flexibilisering. Een terechte roep, want alle betrokkenen willen dat er maatwerk wordt geleverd. Maar wanneer die roep om maatwerk en flexibilisering werkelijk serieus wordt genomen, dan kan het niet zo zijn dat dat gepaard gaat met bezuinigingen. Bezuinigen kan alleen bij een proces van uniformeren. En dat is net waar iedereen van af wil.’

Hij pleit er voor dat nog heel veel systematisch onderzoek gedaan wordt naar thuiszitters. Om hoeveel kinderen gaat het? Wat zijn de valide toetsen? Wat is de diagnose? Hoeveel van hen zijn depressief, verwaarloosd? ‘Er is nog heel veel dat niet helder is. En dat – ik herhaal het nog maar eens – terwijl er wel veel druk is vanuit politiek en samenleving om met antwoorden te komen.’ Maar in deze omstandigheden zijn het antwoorden die niet of slechts mondjesmaat zullen komen, want de middelen en instrumenten staan niet in voldoende mate ter beschikking. Staal pleit er onder andere voor dat regionale expert-teams worden geformeerd die de situatie in kaart brengen. Dat zou een belangrijke stap zijn. ‘Een goede diagnostiek vereist uiteraard wel dat er voldoende expertise voorhanden is. En juist daar ontbreekt het op dit moment nog aan. Wij als artsen zoeken naar patroonherkenning. En dat vereist op zijn beurt weer dat we veel kinderen zien. Te beginnen bij psychiaters in opleiding. Zij moeten veel “vliegen” maken.’

Een goede diagnostiek vereist uiteraard wel dat er voldoende expertise voorhanden is.

Er is nog een ander aspect dat Staal benadrukt: de vroegtijdige betrokkenheid van de kinder- en jeugdpsychiater. ‘We zien de kinderen eenvoudiger te laat. Vaak zijn er vier of vijf behandelaars geweest die het kind al hebben gezien voordat wij het kind zien. Dat is een veel te lange lijn vanaf de huisarts.’ Een aspect dat ook in andere gesprekken aan de orde komt. Bij de ouders bijvoorbeeld, die vrijwel permanent bezig zijn met de gang naar weer een nieuwe behandelaar. ‘Voor kinderen met autisme komt het neer op een vertraging in de diagnose van zo’n drie jaar. Onverantwoord en veel te lang. Dat moet en kan anders.’ Staal bepleit dat de leerpluchambtenaar de mogelijkheid moet hebben een directe lijn te leggen met de kind- of jeugdpsychiater. ‘Zo’n directe lijn is juist van belang bij vraagstukken die spelen rondom thuiszitters. Maar ook nu speelt: het systeem staat dat op dit moment niet toe. Met grote gevolgen,’ zegt Staal. ‘Ook financieel. Want ga maar na wat de kosten van een te late diagnose zijn. Uitval kost veel geld. Ouders treden soms uit de arbeidsmarkt. Het is alles bij elkaar een keten aan gevolgen die niet in zijn geheel in ogenschouw wordt genomen. En dus blijven de antwoorden steken in de sfeer van kortzichtig handelen en impulsieve reacties. Nu investeren betekent geld terugverdienen.’

Uitval kost veel geld. Ouders treden soms uit de arbeidsmarkt. Het is alles bij elkaar een keten aan gevolgen.

Waarom klinkt dit geluid dan zo weinig vanuit de kinder- en jeugdpsychiatrie? Het antwoord van Wouter Staal is zorgvuldig en helder. ‘We opereren in de kinder- en jeugdpsychiatrie genuanceerd, voorzichtig, gericht op compromissen. En we weigeren de barricades op te gaan, ook al hadden we dat al een aantal malen moeten doen. Daartoe bestond alle urgentie.’ Dat dat niet gebeurt of gebeurd is, heeft naar zijn mening zeker te maken met het feit dat ‘we ons onvoldoende als beroepsgroep hebben gemanifesteerd. We opereren heel voorzichtig. Dat is de kracht van ons vak maar tegelijkertijd de zwakte als je je politiek moet manifesteren en je politiek gezien moet worden.’

Terug naar de problematiek van de thuiszitter. Die is naar de mening van Staal symptoom van een veel breder maatschappelijk probleem. ‘Dat we ondanks al onze welvaart geen lange termijnvisie ontwikkelen is kwalijk.’ Hij vergelijkt het met de overstromingen die keer na keer het zuiden van de Verenigde Staten treffen. Daar zie je elke keer weer dat er na elke vloedgolf reparaties worden gepleegd zonder daadwerkelijk maatregelen voor de lange termijn te treffen, of een visie te ontwikkelen. ‘De experts vanuit Nederland hebben dan veel kritiek op de VS en bieden hun expertise aan. Maar zoals ze in de VS met storm en overstroming doen, net zo gaan we in Nederland met de zorg om. Op zorg kun je een visie ontwikkelen, maar dan moet je wel de consequenties van die visie dragen. Mijn uitgangspunt is dat veranderen vereist dat er geïnvesteerd wordt. En nog even een parallel naar het water: hoeveel hebben we collectief wel niet verdiend aan de Deltawerken.’

Op zorg kun je een visie ontwikkelen, maar dan moet je wel de consequenties van die visie dragen.

Van het macroverhaal wil Staal toch het gesprek afsluiten met de praktijk van de autistische kinderen met wie hij dagelijks te maken heeft. Hij benoemt uit het hele palet aan ‘issues’ de positie van de vader. Hij wijst erop hoe belangrijk het is dat vaders zich meer betrekken en meer betrokken worden bij hun kind. ‘Juist voor kinderen in de psychiatrie zijn vaders nodig. Hun afwezigheid geeft een splitsing in handelen en in rolmodellen. Juist de kracht van de complementariteit is van belang. De complementariteit van – in grote lijnen gesproken – het trekken van grenzen en het bieden van bescherming.’

Een gesprek dat heen en weer ging van macro naar micro. Eindigend met die heel praktische aanpak raadt Staal aan eens te praten met Mascha Knipping en Linda Veldhuizen, vanuit de dagelijkse praktijk van ambulante begeleider. Op naar Nijmegen.

De ambulant begeleider

De voormalige officierswoning van de marechaussee die toezicht hield over de soldaten in de nabijgelegen kazerne is nu de werkplaats van Mascha Knipping en Linda Veldhuizen. Samen hebben zij IGGA opgezet: Innovatief, Gewoon, Gezellig, Anders. ‘Weet je, ik heb een aantal jaren bij Bureau Jeugdzorg gewerkt en daar zag dat ik dat het systeem, de inkadering, de structuur niet de aanpak bood voor de kinderen met wie ik werkte, de kinderen in het autistisch spectrum,’ start Mascha. ‘Ik wilde toe werken naar een andere aanpak: een aanpak die zich richt op het sterker maken van het individu. Uitgaan van de kracht van de cliënt, en niet uitgaan van de weekplanner. Bij grote instellingen wordt heel veel voorschrijvend gewerkt. Te veel in het stramien van antwoorden vanuit het kant-en-klare oorzaak – gevolg. Of dat onvermijdelijk is aan het systeem? Waarschijnlijk wel.’

Kinderen moeten op dit moment veel te lang wachten voordat actie wordt ondernomen.

Met die achtergrond en inzet gingen Mascha en Linda aan de slag in hun eigen praktijk. Intensief en proactief werkend. Ze wilden niet wachten op alle papierwinkels. ‘Er is al te veel sprake van uitstel en opschorten. Kinderen moeten op dit moment veel te lang wachten voordat actie wordt ondernomen. Juist door onze kleinschaligheid zijn wij in staat snel en effectief hulp te bieden. Ook als het gaat om leerlingen met autisme, in al hun diversiteit.’

En als het gaat om de thuiszittende leerling? ‘Wij zien dat er op dit moment iets te hijgerig op gestuurd wordt om ieder kind zo snel mogelijk weer binnen de schoolmuren te krijgen. Vaak met als voornaamste doel om lage thuiszitters-scores te halen. Maar we zien in onze praktijk dat voor sommige kinderen het niet naar school gaan voorlopig de enige en beste oplossing is. Met nadruk op “voorlopig”. Dat is een gegeven waar we mee moeten leren leven; dat we moeten accepteren.’

Mascha en Linda geven duidelijk aan dat het soms moeilijk werken is binnen kaders, systemen en structuren die log zijn en ervoor zorgen dat de signalering laat op gang komt. ‘Er zijn zeer veel spelers in het spel. Dat maakt dat de voortgang in het proces stroperig is. En wanneer we kijken naar de scholen, dan zien we dat scholen heel verschillend reageren op leerlingen die extra zorg nodig hebben. Sommige scholen zijn uitgesproken huiverig een leerling aan te nemen en verklaren zich dan “handelingsonbekwaam”. Sommige scholen doen dat omdat zij niet kunnen overzien wat er aan vastzit een leerling binnen de school toe te laten. Grof gezegd: zij voelen het als een strop om de nek en willen er niet aan beginnen. Hoe dan ook: “handelingsonbekwaam” is een mantrawoord waar uiteindelijk de ouders en de leerling niets mee kunnen en niets mee opschieten.’

In die omstandigheden worden Mascha en Linda vaak bij het proces betrokken om zaken vlot te trekken. Dan zijn zij ‘het oliemannetje’ tussen school, gemeente en ouders. ‘Onze adviezen zijn zeker niet vrijblijvend. We proberen echt iets in beweging te zetten.’

Sommige scholen zijn uitgesproken huiverig een leerling aan te nemen en verklaren zich dan ‘handelingsonbekwaam’.

In hun rol als ambulant begeleider staat het welzijn van de cliënt voorop. ‘En vanuit dat perspectief kijken we kritisch naar het huidige schoolsysteem. Een systeem dat in toenemende mate lastig is voor autistische kinderen. Daar valt een aantal redenen voor aan te voeren. Veel onderwijs is heel “talig”, de snelheid van denken en handelen ligt hoog, er is veel klassikaal aanbod waarbij geen accent ligt op het zelfdenkend vermogen van de leerling. Dat beeld van het huidige onderwijs is zeer zeker geen karikatuur. En omdat het de realiteit weergeeft, zien we dat dit onderwijs niet passend is voor heel veel jongeren. Veel van wat in school

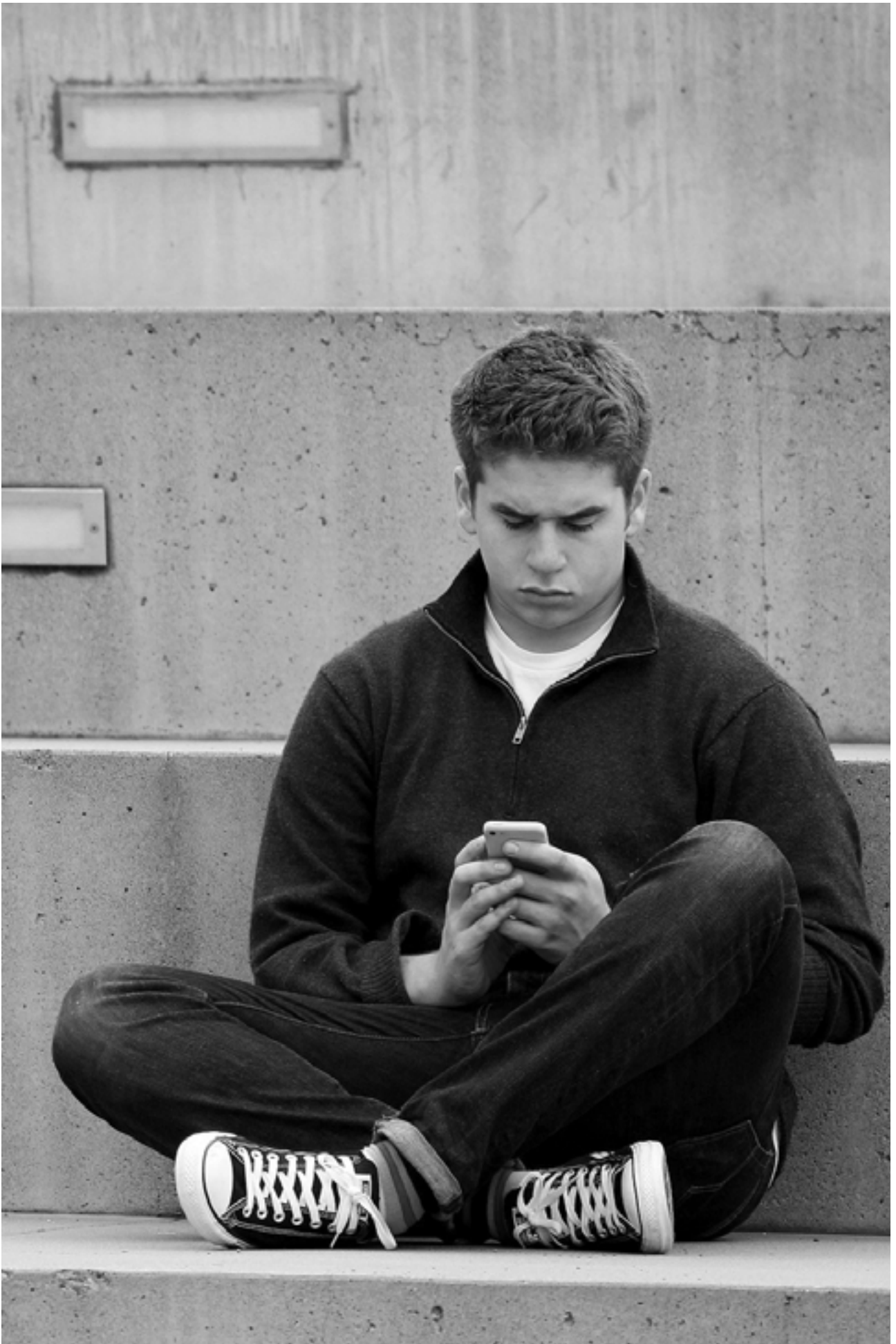
gebeurt is voor hen onduidelijk, bezorgt hun angst, onzekerheid.’ Het is dus niet verwonderlijk dat leerlingen afhaken, voor kortere en voor een aantal zeer zeker ook voor langere tijd. ‘En dan kun je niet anders dan concluderen dat het onderwijs in deze vorm voor autistische jongeren een permanente confrontatie is met hun beperkingen. Terwijl het onderwijs er voor deze leerlingen moet zijn om structuur aan te bieden, zin in het leven te geven, passie te ontwikkelen. Veel omgangscodes blijken lastig voor deze leerlingen. Het is moeilijk aan de verwachtingen van de samenleving te voldoen en deze leerlingen geven niet per se het sociaal wenselijke antwoord.’

Waar leerlingen met autisme goed meekomen in het basisonderwijs en velen van hen met een goede Cito-score naar het vo gaan, valt op dat zij in het vo stranden.

Waar leerlingen met autisme goed meekomen in het basisonderwijs en velen van hen met een goede Cito-score naar het vo gaan, valt op dat zij in het vo stranden omdat bijvoorbeeld de massaliteit, het gebrek aan helderheid hen overweldigt. ‘Dat is meer dan jammer, want met de nodige aandacht en aanpassing valt veel voor hen te doen. En het erge is eigenlijk dat ook de leraren vastzitten in het systeem. Zij voelen zich bekneld, niet alleen als professional maar ook als persoon. Dat is voor veel leraren buitengewoon pijnlijk.’

Voor Mascha en Linda staan twee woorden centraal in hun werk: vertrouwdheid en continuïteit. ‘We zien dat bij autistische kinderen elke verandering zijn directe weerslag kent op hun gedrag. Verandering van school, van omgeving: de doorbreking van het vaste patroon werkt bij hen ontregelend. Bij elke wisseling is er sprake van terugval die opvang vereist. Voor ons als ambulant begeleider zien we dan ook een taak als “levensloopbegeleider”. Dat is de continuïteit die we willen bieden. De persoon waar het kind, de jongvolwassene te midden van alle verandering en soms de chaos op kan terugvallen. Waarbij van onze kant geen kant-en-klare oplossingen mogelijk zijn. Samen met de cliënt leggen we de puzzel. Het is telkens weer een zoektocht. Waarbij wij kiezen voor een aanpak waarbij je niet een groot onderscheid ziet tussen wie je bent en wat je doet. Wij kiezen juist niet voor de onnodige trend van verzakelijking, want het gaat juist om essentiële levensvragen waar het kind voor staat. We moeten af van etikettering. Die geeft geen meerwaarde. Alleen maar een pseudoverklaring.’

En vanuit die perspectieven werken Mascha Knipping en Linda Veldhuizen. Vroeg signaleren en snel aanpakken. Vertrouwen wekken en voorwaarden scheppen om een terugkeer naar school mogelijk te maken, en om die terugkeer zo veilig mogelijk te houden. Ambulant begeleiden als onmisbare schakel.

Thuiszitters: slot

De politiek

Het thema ‘thuiszittende leerlingen’, ook wel aangeduid als thuiszitters, is het laatste anderhalf jaar meer dan ooit op de politieke agenda geplaatst: het thuiszitterspact van 2016, het benoemen van de ‘aanjager’ in de persoon van Marc Dullaert, de halfjaarlijkse voortgangsrapportages van het ministerie van OCW, de reeks onderzoeken en de daaropvolgende behandeling in de Kamer. Deze politieke prioritering kende zijn doorwerking: naar alle geledingen in het onderwijs, maar ook naar de zorg en niet in de laatste plaats naar de lokale overheden, die in het kader van de decentralisatie een steeds belangrijker rol moeten vervullen. Deze intensieve aandacht voor thuiszitters leidde tot toenemende druk op hen die gerekend kunnen worden tot ‘de uitvoerenden’: de mensen van de dagelijkse praktijk.

Zoals de politiek ten aanzien van criminaliteit en geweld een ferm standpunt wil innemen en een zero-tolerantiebeleid voorstaat, zo heeft de politieke arena zich ook zeer geharnast opgesteld rondom het thema thuiszitters. Met als gevolg dat uitvoerenden in het onderwijs zich geconfronteerd weten met een soortgelijke zero-tolerance: thuis zitten kan niet, mag niet en hoort niet. De teller moet terug naar nul. Zij voelen die druk als geen ander, maar lopen tegelijkertijd tegen grenzen aan: grenzen van het eigen professionele kunnen én van de praktische uitvoerbaarheid. Hier wringt zich het politiek wenselijke en het professioneel en maatschappelijk haalbare.

Passend onderwijs

De hierboven aangegeven politieke discussie en druk omtrent ‘thuiszitters’ moet worden gezien binnen het bredere kader van ‘passend onderwijs’. Dat beleid beoogt een afname van het aantal kinderen in het speciaal onderwijs en dus deelname van een zo groot mogelijke groep leerlingen in het regulier onderwijs. Dit plaatste de beroepsgroep leraren in het regulier primair – maar ook voortgezet! – onderwijs voor een enorme opgave. Zij beleven toch al veel werkdruk door onder meer (over)volle klassen, steeds veeleisender ouders, toenemende administratieve druk en verantwoordingsplicht, om maar enkele aspecten te noemen. De invoering van passend onderwijs geeft hun ook nog de taak om leerlingen met ‘special needs’ aanvullende en individuele aandacht te geven; aandacht die de beleidsmatige ‘bouwers’ van het passend onderwijs vanzelfsprekend vonden.

Deze extra werkdrukverhoging zorgt voor veel spanning, waarvan niet alleen de leraar zelf, maar zeker ook de leerling de gevolgen ondervindt. Verhoogde werkdruk leidt tot een vermindering van de mogelijkheden om kinderen die extra aandacht te bieden die zij nodig hebben. Dat vormt een rechtstreeks risico voor de voornemens het aantal thuiszittende leerlingen effectief – dat wil zeggen: niet alleen op papier – terug te dringen. Of, zoals een gesprekspartner opmerkte, ‘ook gangzitters zijn feitelijk thuiszitters’. Leerlingen dus die niet formeel tot de categorie thuiszitters behoren, maar feitelijk niet aan het onderwijs deelnemen.

De gesprekken

Deze publicatie biedt de lezer vanuit acht verschillende invalshoeken een beeld van leerlingen die thuis zitten in plaats van op school, zonder de pretentie te hebben dat dit het complete beeld is – als dat al mogelijk is. Zo speelt ook de rechterlijke macht in een aantal gevallen een rol en zijn er nog diverse andere instellingen die met thuiszitters van doen hebben. En dan zijn er nog de vele lokale initiatieven in het hele land, die ieder op hun eigen wijze proberen een antwoord te geven of een oplossing aan te dragen.

Wel vertegenwoordigen deze verhalen de belangrijkste partijen die in de dagelijkse praktijk betrokken zijn bij de thuiszittende leerling. Ieder vertelt over zijn ervaringen in hun huis, hun school of hun directe werk-

praktijk. Ieder is te zien als ‘woordvoerder’ van anderen in een gelijksoortige positie of omstandigheid. Andere gesprekspartners herkenden zich in dat wat vanuit ‘hun’ groep werd verteld en brachten geen sterk afwijkende elementen naar voren.

Uiteindelijk kunnen we dan ook de vraag stellen: Wat zijn nu de gemeenschappelijke noemers? En welke conclusies kunnen we hieruit trekken?

Conclusie

In vrijwel alle gesprekken kwam de historisch gegroeide moeizame relatie tussen ‘de wereld van het onderwijs’ en ‘de wereld van de zorg’ aan de orde. Twee werelden met hun eigen disciplines, uitgangspunten en tradities, en eigen kijk op ‘de leerling’ dan wel ‘de cliënt’ – een verschil in terminologie waaruit een wereld van verschil in benadering spreekt. Sommige gesprekspartners meldden dat alleen al het onderkennen van dat verschil als een positieve ontwikkeling kan worden opgevat. Zij zagen het als een fikse stap voorwaarts dat beide werelden niet alleen vaker met elkaar in contact treden, maar bovenal meer openstaan voor elkaars gezichtspunten en uitgangspunten.

Toch blijft de afstand tussen beide werelden nog te groot. In de voortgangsrapportage van OCW van juni 2017 wordt opgemerkt dat ‘deze nieuwe stelsels nog verder moeten doorontwikkelen en veranderde werkwijzen op elkaar moeten worden aangesloten. Dat kost tijd.’ Ook de geïnterviewden merkten op dat intensiever moet worden geïnvesteerd in het bouwen van bruggen, op alle niveaus. Juist binnen de regionale samenwerkingsverbanden liggen volgens hen mogelijkheden, omdat die door de korte lijnen hun directe invloed hebben op het schoolniveau. Dit laat onverlet dat een aantal gesprekspartners zorgen uitte over de onvoldoende samenhang op dit terrein vanuit de ministeries van OCW en VWS. Juist die zouden het goede voorbeeld van samenwerking tussen onderwijs en zorg moeten geven.

Een ander veelgenoemd aspect was de behoefte aan ruimte om te mogen ‘krijten buiten de lijntjes’. Wat zijn de mogelijkheden voor scholen, instellingen en lokale overheden om een eigen invulling te geven aan het beleid, om te werken aan nieuwe wegen en oplossingen? Telkens weer kwam het woord maatwerk naar voren – als een opdringerig ‘heilig streven’ in alle beleidsnota’s en voornemens. Zo spreekt de voortgangsrapportage van OCW van juni 2017 dat ‘er veel meer ruimte is voor maatwerk dan voorheen: er kan echt gekeken worden naar wat een kind nodig heeft om van het onderwijs te profiteren, en niet meer naar wat een kind niet kan’.

Maar zodra deze ideeën getoetst worden, blijkt de dagelijkse praktijk weerbarstiger. Dan ontstaat bovendien een gemengd beeld. Ouders en leerlingen hebben een minder positieve indruk van het geleverde maatwerk. Zij worden maar al te vaak geconfronteerd met wat níét mogelijk is (met de opmerking: ‘helaas, wij hebben van doen met vigerende regelgeving’). Lokale overheden zijn meer tevreden over de aanpak: van de zes doelstellingen in het passend onderwijs zijn zij het meest tevreden over de reductie van het aantal thuiszitters.

Het is zonder meer positief te noemen dat veel gesprekspartners zoeken naar nieuwe werkwijzen, in een verwoede poging los te komen van de regelgeving die zij als te streng ervaren. Maar toch zien zij zich steeds weer geconfronteerd met wat allemaal *niet* mogelijk is. Juist in deze tijden van zoeken naar vernieuwing zou er meer ruimte moeten zijn en minder regeldruk moeten worden opgelegd.

Zoals de overheid zelf aangeeft: ‘Passend onderwijs is nog “werk-in-uitvoering”. Dit geldt zeker in combinatie met de gelijktijdige invoering van de transities van de jeugdhulp en de zorg, die sterk samenhangen met passend onderwijs.’ Het is een proces dat nog veel tijd en inzet zal vereisen. Binnen het totale proces van passend onderwijs zal de specifieke positie van de zeer diverse groep thuiszitters – en potentiële thuiszitters – ook de komende jaren nog veel aandacht vereisen.

KANS in onderwijs heeft een speciaal Thuiszittersteam dat basisscholen voorziet van oplossingsgerichte informatie over (dreigend) thuiszitten. Zij biedt onder andere een handige lijst met risicofactoren en aandachtspunten om op te letten. Je vindt de ‘Signaleringslijst dreigende thuiszitter’ op www.kans-inonderwijs.nl/passend-onderwijs-zonder-thuiszitters

Lees ook:

